

Minnandets och glömandets politik

Redan den suggestiva titeln, *The Burden of Remembering*¹², indikerar att denna bok ger sig i kast med de problematiska sidorna av minnen och minnesprocesser. Idé till boken uppstod vid den internationella konferensen *Memory from Transdisciplinary Perspectives: Agency, Practices and Meditations* som organiserades av Forskningscentret för kultur och kommunikation vid Tartu universitet 2007. Vid konferensens slutdiskussioner föreslogs att en möjlig väg för ett tvärvetenskapligt forskningsprojekt kring temat minne var att göra en undersökning baserad på fallstudier. Bokens övergripande tema är sålunda 1900-talets två stora vändpunkter för Europa, nämligen andra världskriget och kommunismens fall, och hur dessa har skapat speciella miljöer för minnandets och glömandets politik. Konferensbidragen har fördjupats och utvidgats för publikationen och behandlar en mängd olika fall huvudsakligen från de östeuropeiska länderna.

Introduktionskapitlet skrivet av Ene Kõresaar, Kristin Kuutma och Epp Lauk ger en bakgrund till bokens uppkomst men utgör även en mycket användbar presentation till minnesforskning inom de humana vetenskaperna. Författarna påpekar att minne alltid är ett urval, men att man även måste ta aktörerna i denna process med i beräkning, dvs hur försummandet eller återuppräktandet av det förslutna återspeglar rådande minnespolitik. Boken är uppdelad i två avsnitt, del ett som behandlar produktionen och fortlevandet av minnet av andra världskriget, och del två som behandlar konsekvenserna av kommunismens fall. Det visar sig att de två temaområdena är synnerligen väl valda och erbjuder både intressanta kontraster och paralleller. Därtill ger studierna inom den första halvan av boken en ökad förståelse för problematiken som behandlas i den senare halvan.

Fallstudierna inleds med James V. Wertsch artikel ("Blank spots in history and deep memory") som beskriver omtolkningen av den officiella berättelsen om Molotov-Ribbentroppakten. Den hemliga Molotov-Ribbentroppakten hörde till de många "vita fläckarna" i sovietisk historieskrivning. I Estland var dock både protokollet och dess innehåll välkänt. När det i slutet av 1980-talet inte längre gick att förneka paktens existens förväntade esterna att den officiella återgivningen av hur Estland kom att höra till Soviet skulle ändra men detta var inte fallet. I den ryska version av historien blir Estland fortsättningsvis "befriad". Wertsch identifierar olika strategier för hur Ryssland har

strävat efter att bevarat en nationell narrativ trots erkännandet av historiska fakta som skulle tala emot dess sanninghalt.

Pirjo Korhakangas artikel ("The war that continued after the peace") lyfter fram personliga erfarenheter från efterkrigstiden i Finland. Studien bygger på en enkätundersökning från 2006 med temat "Från krig till fred" som gjordes i samarbete mellan de etnologiska arkiven vid Jyväskylä universitet och Åbo Akademi. Materialet omfattar i detta sammanhang ovanliga berättelser om de som flydde till Sverige undan kriget. Korhakangas konstaterar att många av berättelserna väver samman historisk kunskap med biografiska minnen i narrativ form.

Susan Hogervorsts artikel ("Female resistance fighters") beskriver spänningarna mellan olika minnesberättelser kring Ravensbrück, det nazistiska koncentrationslägret för kvinnliga politiska fångar. The International Ravensbrück Committee, grundad av överlevande fångar, har emellertid lyckats överbrygga politiska och nationella olikheter och är idag en av de viktigaste arenorna för förmedlandet av minnen av Ravensbrück. Även följande mycket intressanta artikel ("Articulations of Memory") av Ksenia Polouktova behandlar hanterandet av representationer av Förintelsen, här i form av museiframställning vid United States Holocaust Memorial Museum där författaren varit anställd som forskare. Polouktova granskar kritiskt museets framställning och ifrågasätter bland annat hur icke-judiska offer marginaliseras i berättelsen. Hon konstaterar att museets besökare grovt kan delas in i "turister" och "pilgrimer". Polouktova karakteriserar utställningen som problematisk och föreslår att uppbyggnaden av den nuvarande heltäckande berättelsen i flera mindre narrativer skulle hjälpa museet att undvika fallgropar som förenklingar och slutna berättelser.

Bokens andra del inleds med Csilla Kiss artikel ("Transitional Justice") om den ytterst komplicerade processen att skapa rättvisa efter auktoritära regimers fall. Kiss diskuterar exempel från Tjeckien, Polen och Ungern och konstaterar att rättskipande under övergångsskedet i postkommunistiska stater huvudsakligen har tjänat till att omkonstruera kommunistisk historieskrivning. I den nya officiella historieskrivningen beskrivs det kommunistiska systemet som upprätthållet av en liten elit som majoriteten av befolkningen, passivt, hade motsatt sig. Tidigare dissidenter blir därmed obekväma påminnelser som inte passar in i den nya minnesberättelsen.

Nikolai Vukovs artikel ("Protean memories, 'permanent' visualizations") diskuterar hur det visuella arvet av Soviet-eran hanterats. Museum och monument hade en viktig roll i processen att konsolidera minnen under kom-

¹² *The Burden of Remembering. Recollections & Representations of the 20th Century* 2009. Eds. Ene Kõresaar, Epp Lauk & Kristin Kuutma. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 252 s.

munismen. Det postkommunistiska perspektivet har gjort många monument problematiska, några har nermonerats och förstörts medan andra har blivit föremål för intensiva debatter och stridigheter. Sovietiska monument är även temat för följande artikel ("Agency, cognitive anchors and memory") av Renatas Berniunas som studerat folklig ikonoklasm. Varför orsakar en sten- eller metallklump så starka känslor frågar sig Berniunas och vänder sig till kognitiv psykologi för en förklaring. Hon menar att ett användbart perspektiv är konceptet antropomorfisering, dvs ett förmänskligande av föremål. Ytterligare en förklaring till folklig ikonoklasm kan finnas i den mänskliga tendensen att externalisera minnen anser hon.

Memoarer och familjeminnen behandlas i Héléne Levesques bidrag ("Narrating stalinist repressions"). Levesque analyserar två publicerade berättelser om en kazakstansk intellektuell familjs förtryck under soviettiden. Den ena berättelsen är dotterns försök att finna sanningen om sin fars liv och tragiska öde, den andra hennes mors självbiografi. Berättelserna behandlar samma ämne men har skrivits under olika tider och använder olika metoder, perspektiv och tekniker.

Bokens utmärkta sista artikel ("Cultural trauma as the mnemonic device of collective memory") diskuterar Aili Aarelaid-Tart hur självbiografiskt berättande styrs av kollektiva minnesmönster. Aarelaid-Tart koncentrerar sig på minnestrategier för att hantera kulturella trauman och tar det berömda bronssoldatmonumentet i Tallinn som exempel. Hon konstaterar att helande av kulturella trauman kräver både social samstämdhet och ömsesidig förlåtelse men att dessa egenskaper ofta är en bristvara.

I en bok som erbjuder ett brett utbud av fallstudier och en mångfald av teoretiska perspektiv är risken för ojämhet och splittring alltid överhängande. Detta är dock inte fallet i denna volym, tvärtom utgör bidragen pusselbitar som bidrar att skapa en skarpare helhetsbild. Trots frånvaron av korsreferenser (vilket relativt lätt kunde ha införts) stöder de olika artiklarna varandra och erbjuder i andra fall intressanta jämförelser. Jag ser denna bok som ett viktigt bidrag till såväl det växande fältet av minnesstudier som förståelsen av europeisk nittonhundratals historia.

Susanne Österlund-Pötzsch